

Lørdag 27. februar 1993

Mediene har i den senere tid trukket paralleller mellom norsk tredvetallsfascisme og raseaksjonistene i dagens Norge. Hakekors, gatemøter med raseagitasjon samt vold og hærverk rettet mot innvandrere er blitt påført merkelappen «fascisme». Den merkelappen passer dårlig.

Dagens skinheads og «nynazister» fortjener slett ikke en slik politisk oppgradering. Hvis vi sammenlikner 30-tallets fascister med dagens raseaktivister, oppdager vi at forskjellene er langt større enn likhetene. Forskjellene finner vi både i ideologien og i den strategi eller fremgangsmåte som blir valgt for å fremme politiske krav. Videre er det et hav av forskjell på sosial rekruttering, kulturell bakgrunn, politiske ressurser og politisk posisjon.

Ideologi er ideer om hvordan

Det gir ingen saklig mening å tildele skinheaden tittelen nasjonalist. Han representerer ingen nasjonale verdier, hans budskap er ren rasisme, skriver historikeren May-Brith Ohman Nielsen i denne artikkelen.

Fascistene

103348

er heller ikke hva de var

fanatiske» som jødeforfølgelsene var uttrykk for. Også Aftenposten og Morgenbladet delte sympatien for Hitler-Tyskland, men ikke for Quislings partidannelse, som ville splitte den borgerlige side ytterligere. NS fikk etter hvert også sine egne partiaviser. Og flere Bondeparti-aviser, blant dem Agder Tidend, stilte spalteplass til rådighet, noe særlig Fedrelandslaget benyttet seg av. Laget hadde selv sin egen hovedstadsavis «ABC». En kan fristes til å si at fascismen hadde optimale forhold.

det kan bli slik. Disse ideene tar utgangspunkt i en oppfatning av hvordan samfunnet er og hvordan det er blitt slik. Det store flertallet av de bekjennende fascistene på tredvetallet stod på et slikt helhetlig ideologisk fundament.

Fascismen som ideologi er primært en teori om organisering av samfunnsstyringen. Idealet er en sterk hierarkisk statsorganisasjon med førerstyrer på hvert nivå. I denne statsformen skulle samfunnet organiseres vertikalt etter næringstilhørighet på tvers av klasseinteresser og politiske sympatier – den korporative stat. Førerne skulle utpekes ovenfra og hentes blant samfunnets «beste menn», det ville si dyktige fagfolk som i tillegg var åndelig og helst også legemlig overlegne den jevne befolkning. Følgelig var fascismen selvsagt antidemokratisk, antiliberalistisk og en sterk motstander av sosialismen.

Målet var effektivitet i samfunnsstyringen, noe en kunne oppnå om samfunnsnyttene ble satt foran egenytten, og enhver lojalt ble på sin tilviste plass i livet og adlød sine overordnede.

Raserent Norge

Dagens «nynazister» har slett ikke utmerket seg ved noen overordnet teori om samfunnet. Det nærmeste en kommer en politisk visjon, er drømmen om et raserent Norge, men ingen sier hva en egentlig vil med det. Underforstått vil idealsamfunnet, uten at det blir sagt hvordan det skal organiseres økonomisk, sosialt eller politisk, stige fram i takt med at innbyggere av andre raser forlater landet. Rasismen er altså både målet og middelet. Skal en legge et visst «kvalitetskrav» på det som skal kunne kalles fascisme, og la NS-ideologien på tredvetallet sette en standard, faller dagens «nynazisme» helt igjennom. Om vi vil være litt romslige, kan vi kanskje si at de mest motiverte blant dem er fascistene etter beste evne eller at de har ambisjoner om å være det. I arkivene til Nasjonal Samling finnes det mange klager fra lokale ledere over at medlemmene var ideologisk uskolerte, kunnskapsløse og ikke forstod fascismens store idé. Dagens «nynazister» ville ha hørt til denne gruppen. Fascisme-betegnelsen er ikke noe en kvalifiserer seg til gjennom graden av volde-lighet i de politiske ytringene, men gjennom graden av konsistens og sammenheng i ideologien.

Raseideologien var et underordnet element i den norske tredvetallsfascismen, og den var omstridt. En av de viktigste årsakene til at NS falt sammen i 1936 var programfestingen av antisemitismen. Vi må dessverre innse at raseleeren hadde, både uttalt og underforstått, en betydelig tilslutning her i landet også blant vanli-

ge folk som ikke ville betegne seg selv som rasister. Innenlands var det først og fremst samene som fikk føle dette. Det var nettopp jødeforfølgelsene i Tyskland som åpnet folks øyne for konsekvensene av dette tankegodset samtidig som NS programfestet antisemitismen. Dette drev bort sentrale personer i lederskapet og skremte store deler av kristenfolket ut av partiet.

Nasjonalismen var et vel så fremherskende trekk i tredvetallsfascismen fordi denne i langt sterkere grad var av kulturell art, en dyrking av det man oppfattet som de mest rot norske trekk i kultur og levemåte. «Norskheten» varierte derfor i høy grad mellom nordmennene også. Folk på bygdene var norskere enn folk i byene, og bøndene var norskere enn dem som hadde sitt levebrød innenfor andre næringer. Antropologenes skallehøyde- og øyemålinger av befolkningen fra rundt århundreskiftet kom til heder og verdighet blant raselæretilhengerne på 30-tallet. Disse satte en svært høy standard for hvem som kunne regne seg til urnordmennene. Det er et paradoks at dagens skinheadfremtoning har påfallende likhetstrekk med karikaturene av «undermenneskene» slik de ble fremstilt i NS' propaganda.

Unorsk

Mens Fedrelandslaget også plasserte sine politiske visjoner i et moderne by- og industrisamfunn, var fascismen i NS innhylet i en utopisk antimodernisme, svermeri for den gamle bygdefødalismen og dyrkingen av norsk storhetstid. Andre ideologiske røysitter var bunadbruk, samnorsk, fysisk fostring, Nansen-dyrkelse og symboler fra norrøn mytologi.

Hverken «bunaden» eller språket til «nynazistene» er utpreget norsk. Prototypen er heller ikke en fremtoning man forbinder med nasjonalt kosthold og den norske urkräfts ferd over hvite vidder. Det finnes knapt en figur som med hele sin fremtoning og budskap er mer unorsk enn skinheaden. Det gir ingen saklig mening å tildele ham tittelen nasjonalist. Han representerer ingen nasjonale verdier, hans budskap er ren rasisme.

I all sin dyrking av det norske ble likevel tredvetallsfascismen av de fleste sett på som noe fremmed i norsk politikk fordi den støtte an mot det som hadde rukket å bli den sterkeste av de nor-

ske verdiene – demokratiet. Demokratiet er kanskje den verdi som har bredest tilslutning i landet av geografiske skiller, sosial tilhørighet, næringsbakgrunn, alder og kjønn. Tidlig på 1920-tallet ville fascistene trolig hatt sjanse til å vinne en viss oppslutning. I 1933 var det allerede for sent, vi var blitt demokrater.

Ingen politisk gruppering som setter kampen mot demokratiet på sitt program, vil få annet enn marginal tilslutning. Har en andre kampsaker en ønsker å samle tilslutning til, må en la fascismen ligge. Når enkelte grupper i dette landet kler sin rasismepropaganda inn i nazisymboler, er det den beste garanti for at de ikke vil få større oppslutning om sine krav. At noen faktisk gjør dette, må enten skyldes sviktende virkelighetsans og manglende kjennskap til det norske samfunn, eller at selvselvskryberingen er viktigere enn å få politisk gjennomslag for sine krav.

De gode herremiddager

Den norske tredvetallsfascismen blomstret opp i miljøet rundt «de gode herremiddager» i hovedstaden. Kretsen kalte seg «Vårt Land» og var en sammenslutning av betydningsfulle menn innenfor næringsliv, samfunnsliv og presse som var «inderlig kjed av parlamentarismen» og kom sammen for å dele sin misnøye med det politiske liv i Norge. Storfingens var sterkt representert. Og det var faktisk Quislings store beundrer, direktør Throne Holst i

Plakat fra Nasjonal Samlings kvinneorganisasjon. Fascismen i NS var innhylet i en utopisk antimodernisme, svermeri for den gamle bygdefødalismen og dyrkingen av norsk storhetstid.

Freia, som introduserte ham i dette selskapet høsten 1932. Andre sentrale medlemmer var lederne av «Samfunnsvernet»: et frivillig borgerlig ordenspoliti, «Samfunnsbjelpen»: en halvhemmelig sammenslutning av arbeidsgivere som skulle formidle arbeidsvillige til streikerammede bedrifter, «Bygdefolkets Krisehjelp»: en halvfasistisk debitororganisasjon for gjeldstyngede bønder, «Fedrelandslaget»: en høyreaktivistisk organisasjon med klare fascistiske trekk, og «De Frie Arbeiderne»: de gule fagforeningene. Til kretsen hørte også sentrale medlemmer av næringsorganisasjoner som Norges Bondelag og Industriforbundet, forhenværende høyrestatsminister Bratlie, sentrale representanter for Bondepartiet og Frisinnede Venstre samt redaktørene av Tidens Samt og Nationen. I dette selskapet dyrket man «mishønen og tretheten med demokratiet» og diskuterte inngående muligheten for å få gjennomført et statskupp hvis regjeringen ble nedstemt. Indirekte sørget man også for å holde den underrettet. Et annet viktig formål med denne kretsen var å skaffe til veie midler for de borgerlige partiene, først og fremst dem som i teori og praksis førte den mest iverdige kampen mot sosialismen.

Mennene rundt «de gode herremiddager» representerte sosialt sett en svært snever elite. Gjennom sine posisjoner og verv utøvde de en betydelig innflytelse i samfunnet, og not stor allmenn tillit på borgerlig side. Både Nasjonal Samling og Fedrelandslaget var på 30-tallet utpregede «hvitsnipp-partier» som rekrutterte fra den øvre middelklassen i byene og fra storbyene (i relativ mening) på bygdene. Unge Høyre og Den konservative Studenterforening talte varmt for de nye ideene fra Tyskland og fant at nasjonalsosialismens «sociale preg og samfundsmessige indstilling» var «i smuk overensstemmelse med sand og sund konservatisme». Gjennom foredragsholdere og medlemsblad lyttet man raseleeren, selv om man reserverte seg mot de «overdrivelser til det

polniske ressurser

Det har den ikke i dag. Til sammenlikning fremstår dagens norske «nynazister» som luftfattige på politiske ressurser. Dens talsmenn står ikke slik plassert i samfunnslivet at de nyter allmenn tillit eller har stor politisk innflytelse. Tvert imot. Dermed har disse gruppene også et svært smalt register av virkemidler å spille på for å fremme sine synspunkter. Til gjengjeld har de åpenbart færre motforestillinger mot å bevege seg på gal side av lovverket. Det kompromitterer selvfølgelig disse aktivistene bedre enn noen motstandere kunne ha gjort. Samtidig som det ytterlig understreker «outsider»-preget.

Til tross for at deltakerne på «herremiddagen» selv fremstod som politisk dannede mennesker, fantes det også på 30-tallet fraksjoner blant folket som benyttet mer «folkelige» og håndgripelige metoder i agitasjonen. I Kristiansand advarte Fedrelandslagets sekretærer, Anders Lange, mot marxismen ved å dyppe armene i griseblod mens han viftet med hammer og sigd i kryssfiner. Borgerskapets barn, Langes disipler i Fedrelandslagets ungdomsorganisasjon, hadde for anledningen sneket seg køller i sløyden på Kristiansand Katedralskole. Skolen måtte gå til disiplinærstraff, og redaktør Scheffo i avisen Sørlandet utropte den til en «utlekingsanstalt for fascistynge!».

En likhet

Kommunistiske maktovertakelser kjennetegnes ved at maktovertakelsen skjer med utgangspunkt i store grupper utenfor det etablerte system og at den har karakter av et raskt og klart brudd. Fascistiske maktovertakelser, derimot, har det til felles at de skjer gradvis og blir drept gjennom av mindre grupper som allerede befinner seg innenfor det etablerte systemet. Tredvetallets fascistene befant seg i sentrale posisjoner innenfor det økonomiske og politiske systemet. Dagens norske «nynazister» befinner seg svært langt utenfor, og utgjør ingen systemtrussel, men trussel mot det sosiale klima og mot innbyggernes personlige sikkerhet.

Hvis en likevel skal peke på en vesentlig likhet mellom tredvetallsfascismen og dagens «nynazister», er det at deres budskap alltid møter minst motforestillinger på ytterste høyre fløy. Selv ikke i 1932 kunne lederne i Fedrelandslaget på Agder forstå hvorfor «kommunistene beskylder Quisling for å være Norges Hitler».

Tekst:
MAY-BRITH OHMAN NIELSEN
Univ. Bergen/ADH